

Περιεχόμενα

Σημείωμα στην ελληνική έκδοση	9
Πρόλογος	11

ΜΕΡΟΣ Ι

Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΩΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

1. Κοινωνικός κονστρουξιονισμός και θεραπευτική επικοινωνία	21
2. Η θεραπευτική πρακτική ως κοινωνική κατασκευή	77
3. Θεραπευτικές αφηγήσεις και πέρα από αυτές	121

ΜΕΡΟΣ ΙΙ

Η ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ ΩΣ ΜΕΣΟ ΚΑΤΑΠΙΕΣΗΣ

4. Ο λόγος της ανεπάρκειας και η πολιτισμική αποδυνάμωση	151
5. Στροφή προς τη νευροβιολογία: Σωτηρία ή καταστροφή;	199

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ
ΕΞΕΡΕΥΝΗΣΕΙΣ ΣΤΗ ΣΧΕΣΙΑΚΗ ΡΟΗ

6. Η ποιητική της ψυχοθεραπείας	237
Σημειώσεις	257
Βιβλιογραφικές αναφορές	263

Σημείωμα στην ελληνική έκδοση

Το επιστημονικό μου έργο εστιάζει κυρίως στη διερεύνηση της σχεσιακής προέλευσης του νοήματος, πώς καταλήγουμε να κατανοούμε τον κόσμο και τον εαυτό μας με έναν συγκεκριμένο τρόπο, γιατί οι αντιλήψεις αυτού του τύπου είναι συχνά δύσκολο να αλλάξουν και πώς είναι δυνατόν να επιφέρουμε κάποια αλλαγή. Ένα τέτοιου είδους έργο δεν σχετίζεται μόνο με το φιλοσοφικό πρόβλημα της γνώσης παράλληλα με το πολιτικό πρόβλημα του ατομικισμού. Διαδραματίζει επίσης κεντρικό ρόλο για όποιον ενδιαφέρεται για την προσωπική ή την κοινωνική αλλαγή. Ως φιλοσοφική αναζήτηση, το έργο μου συμπορεύεται με τις σημαντικές εξελίξεις τόσο στην κοινωνιολογία της γνώσης όσο και στην ιστορία της επιστήμης, οι οποίες θέτουν υπό αμφισβήτηση τις καθιερωμένες προσεγγίσεις για την αντικειμενικότητα, τον ορθολογισμό και την εμπειρική αλήθεια. Εάν οι περιγραφές μας για τον κόσμο παράγονται στο πλαίσιο των ανθρώπινων σχέσεων, τότε αυτές οι περιγραφές δεν αποτελούν είδωλα ή εικόνες του κόσμου, αλλά το μέσο με το οποίο οι άνθρωποι ιδιοποιούνται τον κόσμο για τους δικούς τους σκοπούς. Υπό αυτή την έννοια, οι απαιτήσεις για αντικειμενικότητα, ορ-

θολογισμό και αλήθεια μπορούν να καθιερωθούν και να νομιμοποιηθούν μόνο στα πλαίσια των κοινωνιών. Για όσους βρίσκονται εκτός αυτών των κοινωνιών, τέτοιου είδους απαιτήσεις ενδέχεται να είναι όχι μόνο παραπλανητικές αλλά και ενεργά καταπιεστικές.

Πρόλογος

Το παρόν βιβλίο προέκυψε μέσα από διαλόγους που είχα για περισσότερες από τρεις δεκαετίες με θεραπευτές από όλο τον κόσμο. Ξεκίνησα αυτούς τους διαλόγους ως ακαδημαϊκός δάσκαλος, που έχει έντονο ενδιαφέρον για τις συνέπειες της πνευματικής εργασίας στις κοινωνικές πρακτικές. Αυτό που με ικανοποίησε περισσότερο ήταν ότι οι θεραπευτές βρήκαν τις αναζητήσεις μου γύρω από τον κοινωνικό κονστρουξιονισμό χρήσιμες στην εργασία τους. Ακόμα σημαντικότερο, η πρόσκληση να συμμετάσχω στη συζήτηση αυτή με βοήθησε να κατανοήσω βαθύτερα τις διάφορες έννοιες, και συγχρόνως να επεξεργαστώ και να εμπλουτίσω περισσότερο τις ιδέες μου. Μπορώ επίσης να πω ότι παράλληλα άρχισα να εκτιμώ περισσότερο τις προκλήσεις του θεραπευτικού έργου. Συγκριτικά με το έργο του θεραπευτή, η θέση μου ως ακαδημαϊκού δασκάλου μου φαίνεται πολύ ευκολότερη. Παραθέτω λέξεις σε μια σελίδα και την επόμενη μέρα επιστρέφω και τις βρίσκω ακριβώς εκεί όπου τις άφησα. Κάθε μέρα μπορώ να τις αναδιαμορφώσω, ενώ αυτές δεν αποσυντίθενται όταν δεν είμαι εκεί. Αντίθετα, ο θεραπευτής αντιμετωπίζει

ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο υποκείμενο· η αλλαγή μπορεί να είναι ασταθής και πολλαπλασιαστική. Εξ ου και ο μεγάλος θαυμασμός που τρέφω για τα θεραπευτικά επιτεύγματα.

Το επιστημονικό μου έργο εστιάζει κυρίως στη διερεύνηση της σχεσιακής προέλευσης του νοήματος – πώς καταλήγουμε να κατανοούμε τον κόσμο και τον εαυτό μας με έναν συγκεκριμένο τρόπο, γιατί οι αντιλήψεις αυτού του τύπου είναι συχνά δύσκολο να αλλάξουν και πώς είναι δυνατόν να επιφέρουμε κάποια αλλαγή. Ένα τέτοιου είδους έργο δεν σχετίζεται μόνο με το φιλοσοφικό πρόβλημα της γνώσης παράλληλα με το πολιτικό πρόβλημα του ατομικισμού. Διαδραματίζει επίσης κεντρικό ρόλο για όποιον ενδιαφέρεται για την προσωπική ή την κοινωνική αλλαγή. Ως φιλοσοφική αναζήτηση, το έργο μου συμπορεύεται με τις σημαντικές εξελίξεις τόσο στην κοινωνιολογία της γνώσης όσο και στην ιστορία της επιστήμης, οι οποίες θέτουν υπό αμφισβήτηση τις καθιερωμένες προσεγγίσεις για την αντικειμενικότητα, τον ορθολογισμό και την εμπειρική αλήθεια. Εάν οι περιγραφές μας για τον κόσμο παράγονται στο πλαίσιο των ανθρώπινων σχέσεων, τότε αυτές οι περιγραφές δεν αποτελούν είδωλα ή εικόνες του κόσμου, αλλά το μέσο με το οποίο οι άνθρωποι ιδιοποιούνται τον κόσμο για τους δικούς τους σκοπούς. Υπό αυτή την έννοια, οι απαιτήσεις για αντικειμενικότητα, ορθολογισμό και αλήθεια μπορούν να καθιερωθούν και να νομιμοποιηθούν μόνο στα πλαίσια των κοινωνιών. Για όσους βρίσκονται εκτός αυτών των κοινωνιών, τέτοιου είδους απαιτήσεις ενδέχεται να είναι όχι μόνο παραπλανητικές αλλά και ενεργά καταπιεστικές.

Η πολιτική διάσταση του έργου μου αρχικά αντιτίθεται στη μακρά παράδοση του δυτικού ατομικισμού. Εάν το νόημα προκύπτει εντός της σχεσιακής διεργασίας, όπως

προτείνω, τότε η ίδια η έννοια του ατομικού νου παράγεται ουσιαστικά μέσω των σχέσεων. Πολιτικά, αυτό το επιχείρημα δεν συμφωνεί απλώς με τις σύγχρονες κριτικές της ατομικιστικής ιδεολογίας, αλλά προάγει επίσης την ανάπτυξη εναλλακτικών πραγματικοτήτων. Πιο συγκεκριμένα, οι προσπάθειές μας στρέφονται στη σημασία των σχέσεων για τη «γέννηση» του ατόμου, τη διατήρηση του τρόπου ζωής μας και τον ρόλο τους ως κινήτρου για προσωπική αλλαγή.

Μετακινούμενος από τα πολιτικά και ιδεολογικά ζητήματα στις θεραπευτικές πρακτικές, η σκέψη μου επηρεάστηκε κυρίως από τα μεγαλύτερα κινήματα στον θεραπευτικό κόσμο. Το πρώτο από αυτά είναι το κίνημα του κονστρουκτιβισμού, με πρωτεργάτη τον George Kelly, το οποίο στη συνέχεια εμπλουτίστηκε και επεκτάθηκε σημαντικά από τα έργα των Umberto Maturana, Ernst von Glasersfeld, Michael Mahoney, Robert Neimeyer και πολλών άλλων. Αμφισβητώντας τις ρεαλιστικές παραδοχές που κατέχουν κεντρική θέση στη θεραπευτική παράδοση, τα κονστρουκτιβιστικά συγγράμματα άνοιξαν τον δρόμο για τη διερεύνηση των πολλαπλών κατασκευών του κόσμου. Με τις ατομικιστικές ρίζες του κονστρουκτιβισμού να έρχονται σε έντονη αντιπαράθεση με τις ιδέες του κοινωνικού κονστρουξιονισμού οι οποίες παίζουν βασικό ρόλο στο έργο μου, αναδύεται ένας πλούσιος και δημιουργικός διάλογος.

Η δεύτερη σημαντική εξέλιξη στον θεραπευτικό κόσμο ήταν η μετατόπιση από την ατομικιστική στη συστημική κατανόηση των ανθρώπινων προβλημάτων. Αυτό το κίνημα, από το πρώιμο έργο του Gregory Bateson έως το έργο της Σχολής του Μιλάνου και την κυβερνητική πρώτη και δεύτερης τάξης, ρίχνει φως στις δυνατότητες να υπάρξει ένας σχεσιακός προσανατολισμός στη θεραπεία. Και πάλι αυτό το έργο προώθησε τον διάλογο γύρω από την κοι-

νωνική κατασκευή και την προσπάθεια αποδέσμευσης από την ατομικιστική οντολογία. Στην προκειμένη περίπτωση, οι ιδέες του κονστρουξιονισμού επιφέρουν τη μετατόπιση της συστημικής σκέψης προς τη σχεσιακή παραγωγή του νοήματος και τον καθοριστικό ρόλο της γλώσσας σε αυτή τη διεργασία.

Η ενασχόληση του κονστρουξιονισμού με τη γλώσσα αξιοποιήθηκε επίσης σε έναν τρίτο τομέα διαλόγου, και συγκεκριμένα με θεραπευτές οι οποίοι ασχολούνταν με διάφορες πλευρές της μετανεωτερικής, μεταθεμελιωκρατικής και μεταδομικής σκέψης. Από πολλές πλευρές, οι κονστρουξιονιστικές ιδέες μου καρποφόρησαν ακριβώς σε αυτό το πλαίσιο. Έτσι προσκλήθηκα να συμμετέχω σε ιδιαίτερα ενδιαφέροντες διαλόγους με θεραπευτές οι οποίοι υιοθετούσαν την αφηγηματική θεραπεία, τη βραχεία θεραπεία, τη μετανεωτερική θεραπεία και άλλους συναφείς τομείς. Τους καρπούς αυτών των τριών γραμμών διαλόγου –με κονστρουκτιβιστές, συστημικούς θεραπευτές και υποστηρικτές των αναστοχαστικών θεραπευτικών προσεγγίσεων– θέλω κατά κύριο λόγο να παρουσιάσω σε αυτό το κείμενο.

Τα κεφάλαια του βιβλίου αυτού έχουν προκύψει σε μεγάλο βαθμό από τη συγγραφική συμμετοχή μου σε διάφορα βιβλία και περιοδικά την τελευταία δεκαετία. Σε κάθε περίπτωση όμως έχω επανεπεξεργαστεί το υλικό, εμπλουτίζοντας και προσαρμόζοντάς το στις τρέχουσες τάσεις και ενορχηστρώνοντας τα κεφάλαια έτσι ώστε να διαμορφώσουν ένα συνεκτικό σύνολο.

Στο Μέρος Ι ασχολούμαι με τις προσπάθειες κατανόησης της θεραπευτικής διεργασίας και πρακτικής υπό το πρίσμα του κοινωνικού κονστρουξιονισμού. Το πρώτο κεφάλαιο, το οποίο ασχολείται με τη θεραπευτική επικοινωνία, γράφτηκε ειδικά για τον βιβλίο αυτό. Ξεκινά με μια ει-

σαγωγή σε μερικά από τα κυριότερα χαρακτηριστικά της κονστρουξιονιστικής σκέψης και στη συνέχεια παρέχει αυτό που για τους περισσότερους αναγνώστες θα αποτελέσει μια καινοτόμο περιγραφή της θεραπευτικής επικοινωνίας. Η συγκεκριμένη θεώρηση αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο του βιβλίου, καθώς καθιστά δυνατή την υπέρβαση των παραδοσιακών αντιλήψεων της διυποκειμενικότητας και τη μετακίνηση σε έναν ριζοσπαστικό σχετικισμό.

Το δεύτερο κεφάλαιο βασίστηκε σε ένα προηγούμενο βιβλίο μου, με τίτλο *Therapy as Social Construction* (Sage, 1992), το οποίο έγραψα μαζί με τη Sheila McNamee. Το βιβλίο αυτό, το οποίο έχει ήδη μεταφραστεί σε έξι γλώσσες, επιχείρησε να συνδέσει την κονστρουξιονιστική σκέψη με συγκεκριμένες θεραπευτικές πρακτικές. Οι ιδέες του μάλιστα ενέπνευσαν τη συνεργάτιδά μου, Lisa Warhus, κλινική ψυχολόγο που κατοικεί στη Δανία, να αναλύσει διεξοδικά την ανάδυση των θεραπευτικών πρακτικών από κονστρουξιονιστική σκοπιά. Το έργο μας εκδόθηκε αργότερα, το 2001, στο περιοδικό *Sistemas Familiares*. Το κεφάλαιο στο παρόν βιβλίο αποτελεί μια ανανεωμένη και εμπλουτισμένη έκδοση αυτού του υλικού.

Όπως επισήμανα παραπάνω, υπάρχει μεγάλη σχέση μεταξύ των κονστρουξιονιστικών ιδεών και του αφηγηματικού κινήματος στη θεραπεία. Το τρίτο κεφάλαιο διερευνά λεπτομερώς αυτή τη σύνδεση. Το σημαντικό ωστόσο είναι ότι γίνεται προσπάθεια να προχωρήσουμε πέρα από την κατανόηση της σημασίας της αφήγησης. Το αρχικό προσχέδιο αυτού του υλικού εμπλουτίστηκε σε μεγάλο βαθμό από τον John Kaye, θεραπευτή και ακαδημαϊκό δάσκαλο από την Αδελαΐδα της Αυστραλίας, και εκδόθηκε σε ένα προηγούμενο βιβλίο μου, με τίτλο *Realities and Relationships* (Harvard University Press, 1994).

Το Μέρος II περιλαμβάνει δύο κεφάλαια τα οποία

ασχολούνται με αυτό που προσωπικά αντιλαμβάνομαι ως άκρως καταπιεστικές και επιβλαβείς πλευρές του τρέχοντος οικοδομήματος της ψυχικής υγείας. Το τέταρτο κεφάλαιο, το οποίο εστιάζει στον λόγο της ανεπάρκειας, πραγματοποιεί μια κριτική ανάλυση του διαγνωστικού κινήματος στην ψυχική υγεία. Υπό το πρίσμα του κονστρουξιονισμού, οι συνέπειες της ψυχοδιαγνωστικής κατηγοριοποίησης είναι εξαιρετικά επιβλαβείς για τη θεραπευτική κουλτούρα, προσφέροντας πάμπολλους τρόπους που επιτρέπουν την ανακατασκευή συνηθισμένων προβλημάτων σε ψυχικές ασθένειες. Και πάλι ένα προσχέδιο αυτής της μελέτης εμφανίζεται στο βιβλίο μου *Realities and Relationships*. Το πέμπτο κεφάλαιο συνεχίζει με την ίδια κριτική διάθεση, εξετάζοντας τα πιο πρόσφατα κινήματα που προσδιορίζουν την ψυχική ασθένεια με όρους νευρολογικών ελλειμμάτων. Εδώ προσπαθώ να καταδείξω τον απατηλό χαρακτήρα μιας τέτοιας απλούστευσης και να εντοπίσω τις επικίνδυνες επιπτώσεις της νευρο/βιολογικής κατασκευής στην ανθρώπινη κοινωνία. Το συγκεκριμένο κεφάλαιο γράφτηκε ειδικά για το παρόν βιβλίο.

Το Μέρος III περιλαμβάνει ένα κεφάλαιο το οποίο ασχολείται με πιο εξειδικευμένα θέματα της σχεσιακής διεργασίας. Ειδικότερα το έκτο και τελευταίο κεφάλαιο διερευνά την ποιητική διάσταση της θεραπευτικής επικοινωνίας. Σ' αυτό υποστηρίζω ότι, βλέποντας τη γλώσσα ως ποίηση, μπορούμε να συλλάβουμε τη χρήση της στην επίτευξη της αλλαγής. Μια παλαιότερη εκδοχή αυτού του κειμένου υπάρχει σε ένα βιβλίο των Klaus Deissler και Sheila McNamee, με τίτλο *Phil und Sophie auf der Couch. Die soziale Poesie therapeutischer Gespräche* (Carl-Auer, 2000).

Όποια πολύτιμη γνώση και σοφία μπορεί να εντοπίσει κανείς σε αυτές τις σελίδες την οφείλω στους αμέτρητους θεραπευτές και ακαδημαϊκούς δασκάλους με τους οποίους

έχω συνεργαστεί τα τελευταία 30 χρόνια. Είχα την τιμή να αποκομίσω πολύτιμες γνώσεις από τους Sheila McNamee, John Kaye, Lynn Hoffman, Lisa Warhus, Eugene Epstein και Roberta Iversen, με τους οποίους έχω συνεργαστεί σε διάφορες παλαιότερες εκδοτικές απόπειρες. Η κατανόησή μου για τη θεραπευτική διεργασία εμπλουτίστηκε επίσης σε μεγάλο βαθμό από συζητήσεις που είχα όλα αυτά τα χρόνια με αμέτρητους συναδέλφους και φίλους. Σίγουρα δεν θα μπορέσω να τους αναφέρω όλους εδώ, αλλά αξιομνημόνευτοι και σημαντικοί είναι οι: Corin Ahlers, Tom Andersen, Saliha Bava, Lucien Barrolet. Lenore Behar, Elsa Bennested, Espen Bennested, Tom Cottle, Philip Cushman, Gianfranco Ceccin, Klaus Deissler, Lothar Dudah, Mony Elkaim, Eugene Epstein, Edna Foa, Saul Fuks, Jane Flax, Mary Fox, Norman Garmezey, Anne Gergen, Patrice Ghe-rovici, Miguel Goncalves, James Griffith, Melissa Griffith, Jay Haley, Lois Holzman, Alan Holmgren, Marie Hoskins, Michael Hoyt, Bettina Iversen, Arlene Katz, Gerda Klammer, Joel Kovel, Peter Lang, Susan Levin, Michael Mahoney, Stan Messer, Donald Meichenbaum, Steve Mitchell, Mary Blanca Moctezuma Donald Meichenbaum, Steve Mitchell, Mary Blanca Moctezuma, Robert Neimeyer, Fred Newman, Bill O'Hanlon, Marcelo Pakman, David Pare, Vance Peavy, Peggy Penn, Stuart Pizer, Christina Ravazolla, Eero Riikonen, Alain Robiolio, Eliot Rodnick, Karin Roth, Sallyann Roth, Louis Sass, Karl Scheibe, Dora Schnitman, Jaco Seikkula, Ilene Serlin, Carlos Sluzki, Jan Smedslund, Michael Smith, Donald Spence, Ernesto Spinelli, Sandra Strine, Ercy Soar, Karl Tomm, Angelica Tratter, Ulrike Wiltzki, Stan Witkin και Paul Wholford.

Υπάρχουν πέντε άνθρωποι στους οποίους χρωστώ ιδιαίτερη ευγνωμοσύνη. Τα πρώτα χρόνια της καριέρας μου, μετά από πρόσκληση του Claus Bahnson, εργάστηκα για

κάποιο χρονικό διάστημα στο Ψυχιατρικό Ινστιτούτο Ανατολικής Πενσιλβάνια (Eastern Pennsylvania Psychiatric Institute). Ο Claus με βοήθησε ιδιαίτερα κατά τα πρώτα μου βήματα στην έρευνα και στις πρακτικές της οικογενειακής θεραπείας. Αλλά ο Harry Goolishian του Ινστιτούτου Χιούστον-Γκάλβεστον (Houston-Galveston Institute) ήταν εκείνος που με προσκάλεσε να εμπλακώ πιο ολοκληρωμένα και να διερευνήσω τη θεραπεία ως διεργασία κοινωνικής κατασκευής. Επωφελήθηκα εξαιρετικά από αυτή τη σχέση· ο πρώιμος θάνατος του Harry παραμένει μέχρι και σήμερα για μένα τραγωδία. Είχα πάντως την τύχη να λάβω από τον ίδιο μια πλούσια κληρονομιά με τη μορφή της συναδέλφου του, Harlene Anderson. Η παρουσία της Harlene έχει παίξει καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση της σκέψης μου. Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω τη μεγάλη ευγνωμοσύνη μου στον Mony Elkaim για την τεράστια συμβολή του στη θεωρητική μου ανάπτυξη. Η έντονη οξυδέρκειά του και η φιλία του υπήρξαν μια μεγάλη πηγή έμπνευσης για το παρόν βιβλίο.

Ολοκληρώνοντας, θέλω να εκφράσω τη βαθύτατη ευγνωμοσύνη μου στη Mary Gergen, η οποία υπήρξε μια εκπληκτική συνομιλήτρια καθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής του βιβλίου αυτού. Ίχνη της λαμπρής συμβολής της υπάρχουν σε κάθε σελίδα.

Kenneth J. Gergen